

régi mellé újat is vesz elő kincstárából vagy azt a régít a mai ember számára kifejezőbben adja elő.

A Zsinat tanításában nem valami „egészen új kinyilatkoztatást” kaptunk, ami zavarossá tenné a régít. Ellenkezőleg: a régi megvilágosodást újrafogalmazza, és ezek a pontosabb, maibb meghatározások éppen azt szolgálják, hogy megővjük az eredetit az idő rongálásától. A keresztény tanításban sem utasíthatjuk vissza a fejlődést annak kockázata nélkül, hogy makacskodásunkkal éppen azt rontjuk el, amit meg akarunk őrizni. Ezért kell egyetértünk azzal a véleményvel, hogy az *Egyház jövőjének útja a Zsinat által kijelölt út* és annál biztosabban haladhatunk ezen az úton, minél jobban nyugtalanít mindaz, amivel még tartozunk a Zsinatnak.

Sokat utazók tapasztalják, hogy idegenben is igyekszik az ember „otthonosan” élni. Akkor érzi jól magát, ha legalább valamicskét idegenben is meg tud valósítani az otthoniból. Ez a velünk hordott és mélységesen emberi tulajdonságunk akadályoz meg sokszor prófétái küldetésünkben. Sokan ma is azért idegenkednek az Egyház fejlődését célzó törekvésektől, mert ez megzavarja „otthonias” nyugalmaikat, megszokott tegnapi világukat. De hát sohasem lesz számunkra otthonos a világ és a kor, melyben élnünk kell, ha a házból és a tornácra való kilépésünkkel mi magunk nem tesszük otthonossá, ha berendezettségét a magunk kedves értékeivel nem tesszük lakályosabbá.

SZABÓ FERENC SJ (Róma)

Henri de Lubac 80 éves

Ez a megemlékezés nem egy ismeretlen teológust mutat be a *Vigilia* olvasóközönségének. A folyóirat mindig figyelt a francia katolikus megújulásra, — mintegy hivatásának tartotta azt, hogy magyar földön szócsove legyen az élenjáró francia katolikus gondolkodásnak, a század eleje óta kibontakozó irodalmi reneszánsznak és a két háború között elindult, majd a háború után Európaszerte szétszűrő új teológiának. Ha valaki végiglapozza a *Vigilia* 1947—49 között megjelent számain, lényegében hű képet kap a franciaországi „változatokról”. H. de Lubac nevével is többször találkozik; Füzessy Katalin őt tartja az új „humanizmus”, egy bizonyos „hisztorizmus” legfőbb képviselőjének.

Valóban, P. de Lubac neve összefonódott az ún. „új teológia” mozgalmával, amelynek programját Jean Daniélou így jelölte meg híres, heves vitát kirobbantó cikkében („A vallási gondolkodás mai irányai”, *Études*, 1946 április): 1) A katolikus teológiának úgy kell tárgyalnia Istenről, mint Istenről, vagyis mint legfőbb Alanyról (Személyről), aki akkor és úgy nyilatkozik meg, amikor és ahogy akar; következőképpen a teológiát mindenekeelőtt vallásos szellemnek kell áthatnia. 2) Meg kell felelnie a modern élet tapasztalatainak, és számolnia kell azokkal az új dimenziókkal, amelyeket a tudomány és a történelem tár fel, valamint az irodalom és a filozófia (mélypszichológia, egzisztencializmus, marxizmus, szociológia) új eredményeivel. 3) A történelemben élő ember cselekvéséhez, teljes elkötelezettségéhez kell fényt szolgáltatnia. A modernizmus által felvetett problémákat csak úgy oldhatjuk meg, ha az élő teológia eleget tesz ezeknek a követelményeknek.

Minden kínos félreértés ellenére ma már világosan látjuk, hogy ez az irányzat, amelynek jezsuita (H. de Lubac, J. Daniélou, H. Bouillard, G. Fessard, Teilhard de Chardin, Hans Urs von Balthasar) és domonkos (M.-D. Chenu, H. M. Féret, Y. Congar) képviselői annyi gyanúsításnak és támadásnak voltak kitéve az 50-es évek körül (a *Humani generis* k. körlevél ideje ez), nem volt „modernista”, hanem azt a teológiai megújulást kereste, amelyet később a II. vatikáni zsinat szentesített. H. de Lubacról mindenképpen elmondhatjuk, hogy a jó értelemben vett Hagomány embere. De azért hajolt vissza a forrásokhoz, azért tanulmányozta a keresztény gondolkodás múltját, hogy régít és újat hozzon fel-

színre a krisztusi üzenetből: hogy ezt az üzenetet aktualizálja a mai ember számára.

Ez a nagy tudós és szerény ember lényegében (tág értelemben vett) „exegeta”: Origenésztől kezdve az egyházatyákon és a középkori teológusokon keresztül egészen Teilhard de Chardinig feltárja a keresztény gondolkodás egyetlen aktusát; — a szentírásejtelmzés (ez volt régen a teológia) és a krisztusi új-ság állandó újraértelmezésin keresztül az egyetlen Misztériumot, Jézus Krisztust akarja elének állítani, aki viszont Isten kimondhatatlan misztériumát tárja fel. Szívesen idézi Szent Agoston egyik levelét: „*Non est enim aliud Dei mysterium, nisi Christus*” (Ep. 187,34). Mások gondolatai, írásai mögé rejtőzik szerényen; ritkán találunk nála személyes jellegű vallomásokat. Mégis a hihetetlen erudíciót áttüzesíti hite, a sokszor végelethetatlannak tűnő elemzések után olyan szintézisekkel találkozunk (gondolunk itt pl. Origenésztől szóló hatalmas művének végkövetkeztetésére), amelyek példaképp szolgálhatnak a mai katolikus teológiának, — példák arra, hogyan kell a Hagymány folytonosságában megmaradva újrafogalmazni a mának Krisztus üzenetét.

Legszemélyesebb mondanivalóit talán *Paradoxes* című gondolattöredékeiben fogalmazta meg. A *tanúságtételről* elmélkedve így jelöli meg a teológus hivatását (tanúságtétel és hivatás ugyanis testvérfogalmak): „A teológusnak nem kell bezárkóznia szaktudományos munkába, hanem abból *kilépve, azon túlhaladva* kell megtennie sajátos tanúságtételét. Nem elhanyagolva a szaktudományos munkát, vagy amellelt működve. A lelkek szükségleteire hivatkozni, vagy a korszerű nyelvezet szükségességére, vagy azt bizonygatni, hogy a konkrét és élő szó magasabb rendű, mint az absztrakciók és a szakszerű felkészültség, azért, hogy így teljesítsük az egyházban az értelmiségire háruló feladatot, amelyet normálisan csak ő tud teljesíteni: ez nem tanúságtétel, hanem árulás.”

A teológus tehát szaktudományos kutatásai által tanúskodhat Krisztusról, de csak úgy, ha maga is megéli azt, amit hirdet. „Sokáig nem csalhat az ember: csakis a hit nyelve szül hitet; csakis a szeretet gesztusa szül szeretetet.”

*

Henri de Lubac 1896. február 20-án született Cambrai-ban. Már elvégezte az elemi, amikor szülei Lyonba költöztek. A jezsuitáknál végezte a középiskolát (a Lyon melletti Mongrében). 1912—13-ban jogot tanult a Lyoni Katolikus Egyetemen. 1913-ban belépett a jezsuita rendbe. Az akkori jezsuita-ellenes törvények miatt a fiatal rendtagok Angliában tanultak. A noviciátust a Sussex-i St.-Leonards-ban végezte.

Mielőtt megkezdhetné rendi tanulmányait, kitör a világháború. H. de Lubacnak is be kell vonulnia: egészségügyi szolgálatosként a fronton tölti a háborús éveket. Két ízben is megsebesül. A második alkalommal (1917. nov. 1.) a sebesülés a fejét éri. Ettől kezdve egész élete folyamán sokat szenved; állandó fejfájások gyötrik.

A háború után a jezsuitáknál szokásos kiképzést kapja. 1919—20-ban Canterburyben biblikus és patrisztikai tanulmányokat folytat; 1920 és 23 között Jersey szigetén filozófiát hallgat; majd két évig magiszterkedik a mongréi kollégiumban. Az angliai Hastingsben kezdi meg teológiai tanulmányait. Közben a jezsuiták elleni törvényt visszavonják, így de Lubac már a (Lyon melletti) Fourvière-ben megnyílt skolasztikátusban fejezi be a teológiát (1926—28). 1927-ben szentelik pappá. A rendi kiképzést lezáró ún. harmadik próbaév után 1929-ben fundamentális teológiát kezd tanítani a Lyoni Katolikus Egyetemen.

Lyon nemcsak Dél-Franciaország, hanem az egész francia katolikus élet és gondolkodás gyújtópontja. P. de Lubac már skolasztikus éveit alatt számtalan kiváló szellemmel — rendtársakkal és világi papokkal, civilekkel — barátságot köt. Baráti köréhez tartoznak többek között: A. Valensin, Y. de Montcheuil, P. Rousselot, L. de Grandmaison, J. Huby, Teilhard de Chardin, J. Daniélou, G. Fessard, Urs von Balthasar, J. Monchanin abbé, M. Blondel. Daniélou-val együtt indították el a háború után a *Sources Chrétiennes* című sorozatot, amely az egyházatyák műveit kezdte közzétenni (eredeti szöveggel és francia fordításban) szakszerű jegyzetekkel és kommentárokkal. Még korábban a fourvière-i jezsuiták gondozásában indul el a *Théologie* sorozat, amely H. de Lubac és az „új teológia” képviselőinek legtöbb munkáját közzéteszi.

De P. de Lubac első nagy műve, a *Katolicizmus* 1938-ban a Congar által elindított *Unam Sanctam* sorozatban jelenik meg. Urs von Balthasar „programkönyvnek” nevezi ezt a munkát, amely valóban de Lubac későbbi írásainak szinté valamennyi témáját tartalmazza csírájában: Isten megismerése, ateizmus, a nem keresztények üdvössége, szentírásértelmezés, egyház, hagyomány és korszerűsödés, a dogmák szociális vonatkozásai (ez az alcím). A címadó „Katolicizmus” fejezetben Európa és a kereszténység jövőjéről elmélkedve azt az új hangot üti meg, azt a nyitott magatartást sürgeti, amelyet majd a Zsinat és VI. Pál dialógus-körlevele (*Ecclesiam suam*) mintegy „hivatalosan” is a mai katolikusok követendő útjának jelöl meg: „Az egyetlen hatékony módszer a rejtett igazság felfedezéséhez és a kibomlani akaró jó védelméhez: rendszeresen és rokonszenvvel tanulmányozni még a fölünk legtávolabb álló eszméket is, éspedig főleg a kiváltságos esetekre összpontosítani figyelmünket. Az emberiséget a legmagasabb csúcsain keresztül keresztül kell megértenünk... Az egyház nem naiv, módszerre nem lehet a szinkretizmus. Ez ugyanis — legtöbbször a kormányok és az írástudók műve — a hanyatló hit jele. Sértés az élő Istennel szemben. A próféták erős szóhasználatát szerint a szinkretizmus: 'paránálkodás'. Szellemi síkon éppen olyan olyan meddő, mint az a politika vagy filozófia, amelynek vadhajtása... Az egyház múltja itt is intő példa számunkra: a kereszténység visszautasította a gnóvizt, amely a szinkretista módszert képviselte; de ez a nyílt intranzigencia nem akadályozta meg abban, hogy végrehajtsa azt az asszimilációt, amelyet napjainkban egyre jobban megismerünk.”

H. de Lubac alapvető magatartása tehát a teljes nyíltság minden érték iránt, mindent asszimilálni akar a katolikus teljességbe, anélkül, hogy elárulná a keresztény hit lényegét, a keresztény sajátosságát. Ezt a magatartást látja a Zsinat tanításában. Harminc évvel később a zsinati dokumentumokat kommentálva írja *Athéisme et sens de l'homme* című kis könyvében: „Dialógus, szembesítés, harc: ha helyesen értelmezzük ezt a három szót, látjuk, hogy egyáltalán nem zárják ki egymást, hanem inkább összekapcsolódnak. Nyugodtan bevallhatjuk, hogy harcolunk — nem ugyan az 'ateista', hanem az ateizmus ellen (és mindig először a saját szívünkben). Hiszen a harcot sohasem küszöbölhetjük ki az életből. Csupán átalakítjuk ezt a harcot. Még a szeretet sem lehet meg harc nélkül. A hívő élete sem lehet más, mint harc, amikor szembekerül az ateizmussal: harc Istenért... Csak meg kell határoznunk ennek a harcnak a természetét. Meg kell mutatnunk, hogyan kell levezetni ezt a harcot; más szóval: milyen fegyvereket kell használnunk. A válasz világos: minthogy lelki harcról van szó, csak is lelki fegyvereket használhatunk, a világosság fegyvereit... A lelki fegyverek csak akkor lesznek hatásosak, ha helyesen használjuk őket. Így egy bizonyos titkos cinkosság jön létre — erről a dialógus hangneme is tanúskodik — egyrészt ama kritikák között, amelyeket partnerünk intéz a *mi* hitünk ellen, másrészt az általunk vallott *hit* addig talán kevésbé ismert követelményei között... Csakis ily módon győzhetjük le a képmutatást...”

A hitetlennel való találkozás és párbeszéd mindig kihívás, hogy megtisztítsuk és jobban elmélyítsük hitünket.

*

E megemlékezés keretében lehetetlen még csak nagy vonalakban is felvázolnunk H. de Lubac hatalmas életművét. (Lásd: *Henri de Lubac az Egyházzól* c. könyvemét és a *Teológiai Kiskönyvtár* sorozatban most megjelent füzetemet: *H. de Lubac, Y. Concar.*) Az 1975-ben megjelent H. de Lubac-bibliográfia (K. Neufeld—M. Sales, *Bibliographie Henri de Lubac 1925—1974*, Johannes Verlag, Einsiedeln) 322 címet sorol fel. Fontosabb műveinek száma is meghaladja a harmincat. Most inkább csak a teológus portréjához kívánunk néhány vonást nyújtani.

L'homme devant Dieu = Az ember Isten előtt: ez a címe annak a háromkötetes „Mélanges”-nak, amelyet tanítványai és barátai ajánlottak fel P. de Lubacnak szerzetesi fogadalma 50. évfordulója alkalmából. Ez a cím jól kifejezi a Páter központi problematikáját. A kérdés már jelen van a „programkönyvben”, a *Katolicizmusban*. Pár évvel később az *Isten megismeréséről* szóló aforizmagyűjteményben, majd 1956-ban *Az Isten útjain* címmel kiadott munkában, vagy az 1945-ben közzétett *Az ateista humanizmus drámája* című könyvében, illetve *Proudhonról* írt tanulmányában, később pedig a *Teilhard de Chardinról* szóló

esszéikben ismételten ez a központi kérdés tér vissza: lehet-e az ember igazán ember Isten nélkül, lehetséges-e az Isten nélküli humanizmus? H. de Lubac rámutat arra, hogy az Isten ellen lázadó modern ember valami tragikus félreértés áldozata, amikor önmagát, szabadságát, méltóságát állítva szembefordul Istennel. Az ember *imago Dei*, Isten a saját képmására alkotta és azért teremtette, hogy részesedjék isteni életében (ez a Biblia és az egyházatyák tanítása). Mihelyt a Fényforrás eltűnik, a visszfény is elenyészik.

Az *ateista humanizmus drámája* 1943-ban megírt bevezetőjében eszmélődésre szólítja fel a keresztényeket: lássák világosan korunk szellemi helyzetét. Rámutat Comte, Marx és Nietzsche eszméinek részgazságaira is. A szerintük téves rendszerekből kiszakított igazságelemeket a keresztények beépíthetik saját világnézetükbe. Egyébként akik ezeket a gondolkodókat követik, nem mindig ateisták. Például a Marxszal rokonszenvezők sokszor nyitva hagyják a metafizikai problémát: sokszor csak szociális programjéért csatlakoznak a marxizmushoz, felfedezve a mozgalomban az igazságosabb világért küzdő jogos aspirációkat. Megesik, hogy a szocializmusért küzdők keresztényebbek, mint azok, akik a marxizmus ellen küzdenek; gyakran a marxisták világosabban látják a történelmi helyzetet is, mint egyes hívők. Sőt a marxista, nietzschei vagy pozitivistá eszmékből bizonyos elemeket már beillesztettek új szintézisekbe, amelyeknek értékét, hasznosságát és ortodoxiáját senki sem vonja kétségbe. Az asszimilálás műve sohasem szűnik meg az egyházban, és sohasem túl korai, hogy hozzáfogjunk! Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a gondolatrendszereknek megvan a belső logikájuk, alapvető inspirációjuk. Ezt feltétlenül látnunk kell teljes világossággal, ha nem akarjuk megkockáztatni a veszélyes eltévelyedést. Az említett három esetben (Marx, Nietzsche, Comte) ez a logika és ez az inspiráció erővel eltávolítja az emberiséget Istentől. Nem igaz az, hogy az ember nem tudja megszervezni a földet Isten nélkül. De az igaz, hogy Isten nélkül — végső elemzésben — csak az ember ellen szervezheti meg. A kizárólagos humanizmus (tehát amely tagadja Istent) embertelen humanizmus. (Ezt az utolsó gondolatot majd kifejezetten idézi a *Populorum progressio* 42. pontja.) H. de Lubac ezt a „nyitott intranzigenciát” képviseli később is. Lényegében azt teszi, amit János pápa enciklikája, a *Pacem in terris*, amikor világosan megkülönbözteti az ideológiai rendszereket a történelmi mozgalmaktól. A személyekkel — ateistákkal is — mindig lehetséges a párbeszéd, a zárt rendszerekkel viszont hacsak a történelem folyamán nem alakulnak át, lehetetlennek tűnik.

A párbeszédnél is beszédesebb az evangéliumi tanúságtétel. A marxista valáskritikára és abszolút ateizmusra a leghatékonyabb válasz az élő hit tanúságtétele, amely a szeretetben gyümölcsözik. Ez pedig hitem elmélyítését és belső megtérésemet követeli: „Mindig el kell ismernem, hogy többé-kevésbé hitetlen vagyok, bírálnom kell hitem hiányosságait, sohasem elégedhetem meg hitem jelenlegi minőségével, — vissza kell utasítanom hitem és magatartásom minden farizeizmusát. Mindez nem jelenti azt, hogy a hitetlenségnek részben igaza van, de ezzel — amennyire tőlem függ — mintegy ténylegesen megmutatom, hogy az ateizmus tévedés” (*Paradoxes*).

H. de Lubac a Zsinat idején és utána is gyakran visszatért erre a problémakörre, főleg Teilhard de Chardin eszmevilágát értelmező írásaiban. Teilhard időszerezését így fogalmazta meg 1962-ben megjelent alapvető munkájában: „Mindent összevetve: merészsége a hit vidám merészsége volt. Pontosan abban az órában jött, amikor az emberiség tudatára ébred annak, hogy sorsa közös, és hogy csak két formában gondolható el: vagy eviláginak, vagy transzcendensnek. Kiállt az útkereszteződésre és megmutatta a mai embernek az egyedül járható utat. A katolikus egyház — természetesen számot vetve az emberi természet tökéletlenségeivel —... örömmel ismerheti el, hogy Teilhard de Chardinben olyan gyermeket szült, akire korunknak éppen szüksége volt: Jézus Krisztus igazi tanúját.”

H. de Lubac *Az Isten útjain* című filozófiai-teológiai elmélkedéseiben az élő Isten felé előretapogatózó modern ember kérdéseire kíván válaszolni. A látzólag széteső gondolatföredékek mögött szigorú dialektika húzódik meg. Főleg a Maréchal-féle transzcendentális módszerre támaszkodik, amikor az ún. természetes istenismeret állomásait felvázolja. A kanti ellenvetések cáfolatánál Szent Tamás eszméinek újtómista értelmezéseit veszi alapul, de kiegészíti és továbbfejleszti azokat: egyrészt visszahajolva az egyházatyákhoz, másrészt felhasználva a modern filozófia (főleg a perszonalizmus) eredményeit. Megmutatja, hogy

az a szellemi dinamizmus, amely egészen az Abszolútumig lendít bennünket, egyetemes, általános érvényű. Egy bizonyos „demonstráció” felvázolhatja e dinamizmus mozzanatait, elemezheti annak mechanizmusát, amely minden szellem számára érvényes. Ezzel a bizonyítással a reflektáló, kritikus ész követelményeinek teszünk eleget. De a filozófiai érvelés még nem adhatja az istenhitet. Az élő Isten megismerésében szükség van az értelmi tisztogatásra — a negatív teológia és az analógia tana mindig is hirdette, hogy a „tagadás” mozzanata lényeges ebben a dialektikában —, de ezen túl a szív felkészültsége is elengedhetetlen. Isten misztériumának megközelítésében a metafizika csak úgy maradhat hű önmagához, ha elismeri korlátait. *Deus semper maior!*

Isten és az ember viszonyát még jobban elmélyítette P. de Lubac a *Természetfeletti misztériumával* foglalkozó történeti és teológiai tanulmányaiban (*Surnaturel*, 1946; *Le Mystère du Surnaturel*, 1965). A háború után kiadott könyv ellentmondások keresztjüébe került; 1965-ös változata számol az ellenvetésekkel és jobban kifejti a problémát. Anélkül, hogy szakszerű elemzésekbe bocsátkoznánk, csupán csak a problémát jelöljük meg. Lényegében az ember isteni hivatásáról van szó, arról az alapvető teológiai kérdésről, amelynek gyakorlati következményeiről a *Gaudium et Spes* k. zsinati konstitúció is tárgyal. A természet és természetfeletti (kegyelem) újszkoasztikus (dualista) felfogása helyett de Lubac — az üdvösségtörténet konkrét tényét véve kiindulópontul, amint ezt a Szentírás és az egyházatyák tették — kimutatja a két rend szerves egységét, anélkül, hogy csorbát ejtene a természetfeletti ingyenességén. A természetfeletti (isteni hivatásunk) nem csupán egy „felsőbb emelet”, külsődleges járulék az emberi természethez viszonyítva (a konkrét emberi természetről van szó, és nem egy feltételezett „*natura pura*”-ról), hanem *ebben az időrendben* — minthogy Isten az embert önmagához rendelte, vagyis azért teremtette, hogy Krisztus által részesedjék életében —, az emberi lény konstitutív eleme. Természetesen ez az új ajándék a teremtés ajándékától minőségileg különbözik, teljesen ingyenes. De *miel* Isten az embert önmagához teremtette (*Fecisti nos ad Te...*), nem teljesehetünk ki, hacsak meg nem valósítjuk isteni rendeltetésünket. Napjainkban ez a kissé elvont probléma az emberi tevékenység és az eszkatologikus Isten Országá kapcsolatainak kérdése lett. Ez utóbbiról H. de Lubac sokat elmélkedett Teilhard de Chardin életművének kommentálása során.

Origenésről (*Histoire et Esprit*) és a *Középkori exegézisről* szóló műveiben (ez utóbbi négy vaskos kötet) nemcsak az ún. „spirituális” értelmezés kibontakozását kíséri nyomon, hanem feltárja a régi keresztény gondolkodás alapstruktúráját. Origenész műve lényegében teológiai elmélkedés a Szent Történelemtől, és nem csupán a szentírási szövegek szoros értelemben vett „exegézise”, hangoztatja de Lubac. Ez részben áll a középkori gondolkodókra is. A középkori „exegézis” is a keresztény gondolkodás teljes aktusa volt: a Szentírás értelmezése nem valami teológiai segédtudomány, hanem olyan teológia, amely magában foglalta a lelkeséget-misztikát és a morálist is. A régi keresztény írók „exegézise” szerint a Szentírásról keresztül rányitunk Krisztus misztériumára; a „lelki értelem” felfedezése *megtérést* követel. Másrészt: a Krisztus által hozott „újság” felfedezése és elfogadása új fénybe állítja az Írásokat. Az egész Szentírás átváltozik Krisztus fényében. Mégis megmarad a folytonosság is a két szövetség között. Mert ugyanaz az Isten mindkét szövetség szerzője, aki örök üdvözítő szándékát valósította meg az egyházat előkészítő Izraelben és a régi ígéretek beteljesítő újszövetségi választott népben (vö. *Dei verbum*, 16).

*

1960. július 18-án az *Osservatore Romano* közölte, hogy XXIII. János pápa a jezsuita H. de Lubacot és a domonkos Y. Congart kinevezte a Zsinatot előkészítő Teológiai Bizottság konzultorai közé. Ez a csendes „rehabilitáció” is annak a jele volt, hogy az „szél fordult”, új szellemi légkör van kialakulóban az egyházban. H. de Lubac a Zsinat alatt és utána is (1974-ig tagja volt a Nemzetközi Teológiai Bizottságnak) igen sokat tett a zsinati teológia megismertetéséért. Örömmel tapasztalhatta, hogy eszméiből sokat átvett ez a teológia.

A Zsinat utáni szellemi forrongás, az egyház jelenlegi válsága aggodalommal tölti el a Hagyomány emberét. Nem mintha P. de Lubac megtagadta volna „haladó” múltját, vagy a korban előrehaladva „konzervatív” vált volna. Sok jel arra mutat, hogy aggodalma megalapozott. Nem a jogos kritikák ellen til-

takozik; ezeket ő maga mindig sürgette és ma is helyénvalóknak tartja. Mindig küzdött egy bizonyos „ekkléziológiai monofizitizmus” ellen, amely nem különbözteti meg az egyházban az isteni és az emberi elemet. De a *homo ecclesiasticus* ma is az egyházhoz való hűséget követeli, amint a legnehezebb időkben is — amikor éppen az egyháztól szenvedett — az egyház iránti engedelmességről vallott (*Elmélkedés az Egyházzól*). Régen is megbélyegezte az egyházat romboló szellemet. Ma is a követelődözö kontesztálás erőszakos megnyilvánulásai ellen emeli fel szavát. Minthogy a teológia területén is olyan irányzatnak lehetünk tanúi, amely az új nyelvi kifejezések, a korszerűsödés ürügyén kiüresíti a hit lényegi tartalmát, H. de Lubac nyíltan tiltakozik: „A felbomló hit nem termékenyít. Egy széthulló közösség képtelen a kisugárzásra, nem gyakorol vonzóerőt. Az igazság nem élet. Egy divatos jelszó még nem új gondolat. A legszenzációsabb kritikák egyben a legterméketlenebbek... A teremtő erő rendszerint nem azoknak erős oldala, akik dicsekszenek vele, főleg nem a hit és a keresztény élet terén. Tudom: aki ilyeneket mond, annak számolnia kell azzal, hogy 'leértékelt' kategóriába sorolják; 'konzervatív'nak, 'reakciónak', 'integritásnak', vagy egyszerűen 'idejétmúlt'nak bélyegzik — ennyire ki lehet forgatni értelmükből a szavakat. És mégis biztos vagyok ebben: az egyház egész jövője, küldetésének egész termékenysége és mindaz, amit a világnak hozhat és hoznia kell, ma a hit döntő erejű felébredésétől függ. Megszabadítani a keresztény tudatot a beteges negativizmustól, a kínzó neuraszténiától, a bénító kisebbségi érzéstől, a többségműsések fojtogató hálójából: ez az alapfeltétele annak a megújulásnak, amelyre az egyház törekszik”.

H. de Lubac tehát az igazi zsinati „aggiornamento” híve. Nem pesszimista, mert hiszi, hogy Krisztus Lelke nem hagyja el az egyházat. E Lélek ma is működik az egyházban és rejtetten új dolgokat szül. Ma is támadnak próféták, akik felrázák a lelkiismereteket, akik rámutatnak a jelen óra követelményeire, a szociális feladatokra éppen úgy, mint a belső megtérés szükségességére. A fiatal, friss keresztény közösségekben új, jövőt ígérő zsendüléseket tapasztalunk. Mennyi minden megváltozott, pozitív irányban a Zsinat óta a katolicizmusban! De a tavaszi kibontakozásnak feltételei vannak. H. de Lubac szerint ezek a feltételek: 1) A Jézus Krisztus iránti szeretet. Ez teszi kereszténnyé az embert. Ettől a szeretettől semmi el nem szakíthat minket (*Róm* 8,35—39). Krisztus szeretete pedig elválaszthatatlan a felebarát szeretetétől. 2) A katolikus egység szerető gondja. Nincs ellentét az egyház és az evangélium között. Az egyház soha és sehol sem tökéletesen hűséges tagjaiban; a bűn és az emberi gyöngeség az egyházat sem kíméli meg. Mégis az egyház nyújtja nekünk az evangéliumot, az egyház — ma inkább, mint valaha — az evangélium szellemében való megújulásra szólít azok szavával, akik erre felhatalmazást kaptak. Az egyház belső egységén kell munkálkodnunk; mert ez az egység az alapfeltétele igazi hatékonyságának, ökumenikus erejének és missziós lendületének.

H. de Lubac mint teológus lényegében egész élete során e feltételek biztosításáért küzdött. Mondottuk, hogy ritkán találunk nála személyes vallomásokat. De van egy tanulmánya („Krisztus fénye”), amelyben saját bevallása szerint is hitéről tanúskodik. Ebből idézünk befejezésül néhány sort, mert itt a Páter lelke bensejére nyitunk rá.

„Jézus, hiszek Benned. Megvallom, hogy Isten vagy. Te vagy számunkra Isten misztériuma. Milyen más meghatározást kereshetnénk Istenre, mint azt, amit Apostolod adott? És nemde Téged szemlélve találta meg ezt a definíciót? Isten Szeretet. Ez az egyetlen szó olyan kifürkészhetetlen misztériumot takar, amelyet imádok. De Általad e misztérium már megvilágítja éjünket. Mert a Szeretet nagy tettet vitt véghez, és a Szeretet eme Tette, a szemünk számára láthatóvá tett Szeretet, amire hűszívünk olyan érzékeny; a hatékony és megváltó Szeretet nem más, mint Te magad, Jézus! Te vagy az emberré lett Isten, Isten megtestesülése...”